

Romi un „īru trevelleri” valsts izglītībā

Pārskats par situāciju ES dalībvalstīs

Izpildes kopsavilkums

EUMC, 2006

Šajā ziņojumā ietvertos valstu īpašos datus un informāciju nodrošināja Eiropas Rasisma un ksenofobijas informācijas tīkla (RAXEN) valstu kontaktpunkti. Ziņojums ir sniegts tikai informācijas nolūkā, tas nav uzskatāms par juridisku padomu vai juridisku atzinumu.

Priekšvārds

Šī ziņojuma mērķis ir sniegt situācijas pārskatu par romu un „īru trevelleru”¹ skolēnu piekļuvi izglītībai Eiropas Savienībā, ar uzsvāru uz sākumskolas izglītību un valsts pamatizglītību un vidējo izglītību. Ziņojumā ir pētīti pieejamie dati un informācija par romu un „īru trevelleru” skolēnu izglītību, kā arī esošās valstu izglītības stratēģijas un politikas, uzsvērtas diskriminācijas, atstumšanas un segregācijas problēmas, īsumā aprakstītas galvenās būtiskās tiesiskās un politikas iniciatīvas, kā arī citu galveno iesaistīto pušu perspektīvas un aktivitātes, un sniegti secinājumi un viedokļi, kas uzrunā politikas veidotājus ES institūcijās un dalībvalstīs.

Valstu pētījumi² un citi avoti, kas veido šī ziņojuma pamatojuma materiālu, rāda, ka par romu un „īru trevelleru” izglītību gandrīz nav pieejami oficiāli laikmetīgi dati. Lai gan *EUMC* atzīst un ciena bažas, kas saistītas ar datu ievākšanu par etnisko identitāti un izcelsmi, tomēr uzskata šādu datu vākšanu par svarīgu faktoru atbilstošu un efektīvu stratēģiju izstrādāšanā valstu un ES līmenī. Šādus datus var vākt anonīmi un ar piemērotiem drošības pasākumiem, kas aizsargā jebkuru privātu un delikātu informāciju.

Neskatoties uz oficiālo datu nelielo apjomu, dažāda informācija no oficiāliem un neoficiāliem avotiem rāda, ka, lai gan izglītības līmeņi dažādās valstīs un reģionos un dažādās romu un „īru trevelleru” kopienās ir atšķirīgi, romu un ceļotāju piekļuve izglītībai ir un paliek ievērojama problēma. Pēdējos gados dažas dalībvalstis ir risinājušas šo jautājumu ar mainīgiem panākumiem, bet situācija turpina būt neapmierinoša. Vēl ir daudz jādara, it īpaši attiecībā uz segregāciju, kas, visos tās veidos, ir un paliek galvenais šķērslis saistībā ar romu un „īru trevelleru” bērniem izglītības sistēmā. Kopienai un tās dalībvalstīm ir jāsāk izmantot visaptverošāka un koordinētāka pieeja, risinot jautājumu par romu un „īru trevelleru” izglītību un ietekmes faktoru kārtības sarežģītību.

Multietniskajai Eiropas ainavai ir nepieciešama valstu izglītības stratēģiju izstrādāšana, lai cīnītos ar diskrimināciju un aizspriedumiem, tai pat laikā iedrošinot kultūras apmaiņu un bagātināšanu, lai stiprinātu skolu kohēziju, uzlabotu iespēju vienlīdzību un attīstītu sociālo kapitālu. Tas ir vajadzīgs ne tikai, lai uzlabotu cilvēkkapitāla produktīvo jaudu un

---

¹ Šajā dokumentā izmantotais termins „īru trevelleri” attiecas uz konkrētu Īrijas izcelsmes etnokultūras kopieniem.

² Valstu pētījumus sastādīja *EUMC RAXEN* tīkla valstu kontaktpunkti. Valstu kontaktpunkti ir *EUMC* nolīgtas organizācijas katrā Eiropas Savienības dalībvalstī, lai vāktu objektīvus, uzticamus un salīdzināmus datus par rasismu un ksenofobiju.

sasniegtu lielāku ekonomisko labklājību, bet galvenokārt tāpēc, ka vienlīdzīgas iespējas un pieeja pakalpojumiem ir Eiropas Savienības pamattiesības un galvenā vērtība.

Cīņa pret tiešu un sistemātisku romu un „īru trevelleru” diskrimināciju un viņu izglītības efektīva uzlabošana ir grūts uzdevums. Taču spēcīga un noteikta vadība, labāki un koordinētāki centieni ar aktīvu romu un „īru trevelleru” kopienu iesaistīšanos var radīt vajadzīgās sistēmas izmaiņas valstu izglītības struktūrās, lai uzlabotu romu un „īru trevelleru” izglītību, kas tik būtiski ietekmē viņu turpmākās dzīves iespējas.

EUMC 2005. gada pārskata ziņojumā romi un „īru trevelleri” parādās kā sabiedriski visneaizsargātākā grupa attiecībā uz rasismu. Viņi saskaras ar diskrimināciju nodarbinātības, dzīvošanas un izglītības jomā – kā arī regulāri cieš no rasu vardarbības visās ES dalībvalstīs. Eiropas Parlamenta 2005. gadā pieņemtā rezolūcija par romu situāciju Eiropas Savienībā mums visiem sūtīja spēcīgu signālu. Rezolūcijā ir atspoguļota jaunu partnerattiecību nākotnes redzējums, kas pamatota uz konsultācijām, sadarbību un kolektīvo rīcību. Tās ir partnerattiecības, kuras vieno tiesiskuma princips un likuma vara, un kas balstās uz taisnīgu izmaksu un saistību sadali.

Beate Winkler

direktore

2006. gada aprīlis

Izpildes kopsavilkums

Galvenā Eiropas vērtība ir iespēju vienlīdzība³. It īpaši tas attiecas uz izglītību, kas ietekmē turpmākās dzīves izredzes un darbojas kā sociālās mobilitātes galvenais vadītājspēks. Tādēļ ir svarīgi nodrošināt, lai izglītības sistēmas ir taisnīgas, lai to sniegtos labumus var baudīt ikviens bez jebkādas diskriminācijas.

Izglītība ir galvenais instruments sociālās kohēzijas veicināšanā, kas ir viens no trīs galvenajiem mērķiem Lisabonas stratēģijā 2000, kuras mērķis ir padarīt ES par „viskonkurētspējīgāko un dinamiskāko zināšanu vadīto saimniecību”, jo līdztekus zināšanu nodrošināšanai un prasmju attīstīšanai izglītība veido attieksmi un sniedz iespēju jauniešiem pielāgoties strauji mainīgajiem sociālajiem un ekonomiskajiem apstākļiem. Kā to ir uzsvērusi Eiropas Komisija, lietderība un vienlīdzība viena otru savstarpēji pastiprina.⁴

Šis ziņojums rāda, ka romu un „īru trevelleru” skolēnu izglītības situācija ir un paliek neapmierinoša, neskatoties uz Kopienas un dalībvalstu centieniem, tādējādi lielā mērā nostiprinot citu iestāžu, tādu kā Eiropas Padomes, agrāko ziņojumu atklātos faktus. Taču pašreizējais ziņojums neaprobežojas ar to vien, bet nodrošina papildus vērtību, apvienojot pieejamos pierādījumus no visām Eiropas Savienības dalībvalstīm, lai sniegtu pārskatu par pašreizējo situāciju un ierosinātu konkrētus pasākumus.

Romu un „īru trevelleru” skolēni turpina saskarties ar sistemātisku diskrimināciju un atstumšanu no izglītības procesa, ko izraisa dažādi savstarpēji saistīti faktori, tostarp slikti dzīves apstākļi, īpaši augsts bezdarba līmenis, zema standarta dzīvošanas apstākļi un ierobežota piekļuve veselības aprūpei. Lai gan dažas dalībvalstis ir ieviesušas kultūras vai starpkultūras izglītības stratēģijas un iniciatīvas attiecībā uz minoritātēm un migrantiem, tostarp romiem un „īru

³ Eiropas Komisija 2007. gadu ir nozīmējusi par Visiem vienlīdzīgu iespēju gadu.

⁴ Komisijas paziņojums - Izglītības un apmācības modernizēšana: būtisks ieguldījums Eiropas labklājības un sociālās kohēzijas veicināšanā - Padomes un Komisijas 2006. gada kopējā progresa ziņojuma projekts par darba programmas „Izglītība un apmācība 2010” izpildes gaitu {SEK(2005) 1415}/* COM/2005/0549 galīgā redakcija */ *European Commission (2005) Modernising education and training: a vital contribution to prosperity and social cohesion in Europe, Brussels, 30.11.2005 COM(2005) 549 final available at http://www.europa.eu.int/comm/education/policies/2010/doc/progressreport06_en.pdf (12-10-2005)*

trevelleriem”, ir skaidrs, ka ir jāievieš plašākas sistēmas izmaiņas, lai labotu pašreizējo situāciju.

Ziņojums arī rāda, ka oficiālo statistikas datu pieejamība par romu un „īru trevelleru” izglītību ir ierobežota. Vairākumam dalībvalstu ir jāuzlabo vai jāizstrādā datu vākšanas struktūras un mehānismi, kas aptver izglītību, ideālā variantā – sadarbībā ar Eiropas Komisiju un EUROSTAT, lai uzlabotu datu salīdzināšanas iespējas, izveidojot kopējus rādītājus. Tas ļautu efektīvi un precīzi novērtēt Kopienas, valstu un vietējā līmeņa politiku, pasākumu un iniciatīvu ietekmi. *EUMC* atzīst bažas, ko pauduši dažādi forumi par etnisko datu vākšanu, bet uzsver, cik ārkārtīgi svarīgi ir savākt un statistikai apstrādāt objektīvus, uzticamus un salīdzināmus datus – tas ļautu ar spēcīgu un objektīvu analīzi efektīvi atbalstīt atbilstošu un efektīvu stratēģiju un pasākumu izstrādāšanu gan valstu, gan ES līmenī. Šādus datus var vākt anonīmi un ar piemērotiem drošības pasākumiem, kas aizsargā indivīdu identitāti un jebkuru privātu un jūtīgu informāciju.

Lai gan dalībvalstis nodrošina sīki izstrādātu izglītības statistiku par vispārējo populāciju, acīmredzami trūkst etniski atšķirīgo datu pamatrādītājos par romiem un „īru trevelleriem”, tādiem kā uzņemšana skolā un apmeklētība, kā arī sniegums un ieguvums skolā. Pieejamajos demogrāfiskajos datos iespējams nav reģistrēti romi un „īru trevelleri”, īpaši, ja grupālā piederība tiek noteikta caur etnisko vai lingvistisko pašidentificēšanos, jo sociālā stigma un negatīvie stereotipi saistībā ar romiem un „īru trevelleriem” var rezultātā likt viņiem atteikties atklāti uzsvērt savu piederību šai grupai. Bez tam izglītības statistika nav tieši salīdzināma starp valstīm, jo valstis izmanto atšķirīgas datu vākšanas metodes un arī izglītību sistēmu struktūras ir atšķirīgas.

Tādēļ *EUMC* par īpaši slavējamu uzskata neseno lēmumu, ko 2006. gada janvārī pieņēma Čehu Republika, kas apstiprina anonīmo datu vākšanas jauno uzraudzības sistēmu par romu un „īru trevelleru” kopienām attiecībā uz tādām jomām kā izglītība, skolas apmeklētība, dzimstība, migrācija, algas, bezdarbs un tā ilgums un bezdarbnieku vecums, romu un „īru trevelleru” biznesa un ēnu biznesa darbība, dzīvokļu apstākļi, aprīkojums viņu māsaimniecībās un viņu parādi.

1. Fakti par skolēnu uzņemšanu un apmeklētību pamatizglītībā un vidējā izglītībā

Esošie dati rāda, ka vairumā valstu skolēnu uzņemšana un apmeklētība pamatizglītībā ir zema, lai gan dažās valstīs pastāv manāmas reģionālās, dzīves stila u.c. atšķirības starp dažādām romu un „īru

trevelleru” grupām (piem., Beļģijā, Francijā un Slovēnijā), taču neapmeklētība ir stabila, pierasta un nopietna problēma, kas ietekmē visus romu un „īru trevelleru” skolēnus. Zemie apmeklētības un augstie neierašanās rādītāji var norādīt, no vienas puses, ka skolēni un vecāki nav pārliecināti par izglītības svarīgumu un, no otras puses, ka skolām pret šo neapmeklētību ir vaļīgāka attieksme. Tas arī var norādīt, ka daudziem romu un „īru trevelleru” bērniem no nabadzīgām ģimenēm varētu būt apgrūtināta piekļuve skolām. Daudzās valstīs uzņemšana, īpaši pamatzglītībā, pēdējos gados ir ievērojami uzlabojusies, savukārt citās tā paliek kritiskā stāvoklī.

Pieejamie pierādījumi norāda, ka pāreja uz vidējo izglītību ir zema, un ar vecumu pieaug atbiruma procents, vai nu ienesīga darba meklējumu centienu rezultātā, vai zema snieguma dēļ, vai, iespējams, abu šo iemeslu apvienojumā. Statistikas dati par romu un „īru trevelleru” skolēnu izglītības sniegumu, sevišķi atsaucoties uz valstu vidējo rādītāju, ir īpaši trūcīgi, bet pieejamie pierādījumi, pārsvarā no pārskatiem, norāda, ka šo skolēnu sniegums ir zemāks par vidējo rādītāju, un tādēļ viņiem ir mazākas izredzes iegūt izglītības kvalifikāciju, kas paver vērtīgas nodarbinātības iespējas.

2. Fakti par segregāciju dalībvalstīs

Oficiāla un neoficiāla romu un „īru trevelleru” skolēnu segregācija pastāv, neskatoties uz stratēģijām un politikām, kas izstrādātas to apkarošanai. Lai gan sistemātiska segregācija kā izglītības politika vairs nepastāv, skolas un mācību iestādes praktizē segregāciju neskaitāmos dažādos, biežāk netiešos, veidos, dažreiz netīšas politiku un prakšu ietekmes rezultātā, bet dažreiz dzīvesvietas segregācijas rezultātā. Segregācija ir notikusi arī klases telpās, nosēdinot romu skolēnus citā telpas pusē. Ir veikti arī pasākumi, lai apmācītu viņus tās pašas skolas atsevišķās klasēs (pēc tās pašas mācību programmas vai „vienkāršotas versijas”). Skolas un mācību iestādes var atšķirt skolēnus, pamatojoties uz pieņemumu par „viņu atšķirīgajām vajadzībām” un/vai atbildot uz uzvedības jautājumiem un mācību grūtībām. Pēdējais var arī novest pie biežas romu skolēnu ievietošanas „speciālās skolās” garīgi nepilnvērtīgiem bērniem, kas vēl joprojām ir uztraucošs fenomens tādās dalībvalstīs kā Ungārijā, Slovākijā un Čehu Republikā. Tiek veikti pasākumi, lai pārskatītu pārbaudes un ievietošanas procedūras, ņemot vērā romu un „īru trevelleru” bērnu sociālās un kultūras izcelsmes normas un uzvedības modeļus.

3. Fakti par faktoriem, kas ietekmē piekļuvi izglītībai un zināšanām

Romu un „īru trevelleru” piekļuvi izglītībai un izglītības sniegtajām zināšanām ietekmē tieša un sistemātiska diskriminācija un atstumšana no izglītības procesa, kā arī iespaido viņu vispārējie dzīves apstākļi, kuriem neizbēgami ir raksturīgs augsts bezdarba līmenis, zema standarta dzīvošanas apstākļi un ierobežota piekļuve veselības aprūpes pakalpojumiem, kas veido nabadzības, atstumšanas un marginalizācijas burvju apli, ietekmējot viņu spēju piedalīties izglītības procesā un gūt no tā labumu. Arī citi ietekmējošie faktori ir ārkārtīgi svarīgi:

- atstumšanas veidi, kas saistīti ar uzņemšanai nepieciešamo dokumentāciju vai tiešām un/vai netiešām izglītības izmaksām;
- skolu vai klases telpu segregācijas veidi, tostarp nepareiza speciālas izglītības nozīmēšana garīgi nepilnvērtīgiem;
- informācijas un materiālu par romiem un „īru trevelleriem” trūkums mācību programmā (īpaši vēstures un sabiedrības mācības priekšmetos) un resursu trūkums attiecībā uz skolēnu pieredzi;
- skolotāji, kuri nav pienācīgi apmācīti strādāt ar etniski jauktām klasēm, nesaņem pietiekamu atbalstu savam darbam no starpkultūru starpniekiem un pienācīgu atalgojumu, tādejādi riskē piedzīvot pāragru spēku izsīkumu un attīsta vienaldzīgu attieksmi;
- aizspriedumi, kas izpaužas kā uzmākšanās, rasu apmelošana un vainīgo meklēšana skolās;
- pirmskolas izglītības trūkums, kas ir būtisks, lai ātri apgūtu skolas normas un vēlamās uzvedības modeļus, kā arī attīstītu valodas prasmi;
- vecāku zemie izglītības līmeņi, kas ietekmē to spēju atbalstīt bērnus mācību procesā un mazina viņu centienus;
- vecāku pieredzētā diskriminācija un aizspriedumi, kas liedz tiem saprast kā oficiāls izglītības apliecinājums var pārvērsties uzlabotās dzīves un nodarbinātības iespējās.

4. Politikas izmaiņu procesā pieredzētās problēmas

Savos centienos risināt šos jautājumus dažas dalībvalstis ir veikušas pasākumus, lai ieviestu reformas savos izglītības procesos noteikumos, kā arī vispārējās romu stratēģijās. Tomēr pierādījumi liecina, ka progress bieži ir lēns un grūts, galvenokārt vietējo valdību

pretestības un to vecāku spiediena rezultātā, kuri nav romi. Ir vairāki ziņojumi par spēcīgu negatīvu reakciju no vecāku, kā arī no skolu un vietējo varas iestāžu puses (piem., Ungārijā, Slovākijā, Grieķijā, Kiprā, Čehu Republikā, Spānijā) pret centieniem palielināt romu skolēnu skaitu vairākumā skolu. Valstīs, kurās pastāv romu un „īru trevelleru” valdības politika, dažreiz atbilstošas budžeta plānošanas trūkums noved pie aizkavētas vai neadekvātas plānoto izglītības pasākumu ieviešanas. Dalībvalstu pieejas romu un „īru trevelleru” izglītības politikām ir atšķirīgas: dažas valstis ir izstrādājušas un ieviesušas dažādas izglītības politikas, kas īpaši domātas romu un „īru trevelleru” skolēniem, kamēr citas valstis risina šos jautājumus plašāku pretdiskriminācijas vai starpkultūru izglītības politikas ietvaros. Tomēr abos gadījumos pieejamā informācija par šo politiku novērtējamo ietekmi un ilgtspējību ir ļoti ierobežota. Vairākās dalībvalstīs, bieži ar ES Kopienas finansiālu atbalstu, ir īstenoti novatoriski projekti. It īpaši *PHARE* programma tika intensīvi lietota desmit “jauno” dalībvalstu pievienošanās posmā ar dažiem pozitīviem rezultātiem, kas galu galā ietekmēja politikas lēmumus.

Eiropas Savienība un tās dalībvalstis saskaras ar grūtu uzdevumu, cīnoties pret romu un „īru trevelleru” diskrimināciju un uzlabojot viņu vienlīdzīgo piekļuvi izglītībai. Tomēr līdzsvarotākas, ar pietiekamiem resursiem nodrošinātas politikas ar aktīvu romu un „īru trevelleru” kopienu līdzdalību var izraisīt nepieciešamās sistēmas izmaiņas valstu izglītības struktūrās un uzlabot romu un „īru trevelleru” izglītību, kas tik būtiski ietekmē viņu turpmākās dzīves izredzes.

5. EUMC viedokļi

EUMC viedokļi, kas vērsti uz galvenajiem faktoriem, kuri ietekmē romu un „īru trevelleru” stāvokli izglītībā, un uzsver steidzamo vajadzību pēc visaptverošas un mērķtiecīgas rīcības valstu un vietējos līmeņos ar aktīvu romu un „īru trevelleru” kopienu pārstāvju piedalīšanos, pamatā ir šādi⁵:

Vispārējā politika un pasākumi

- Dalībvalstīm un vietējām varas iestādēm ir jāpievērš uzmanība faktoriem, kas ietekmē romus un „īru trevellerus” tādās jomās kā izglītība, dzīvesvietas

⁵ Sīki izstrādāts *EUMC* atzinumu atspoguļojums ir pieejams ziņojuma beigās.

jautājumi, nodarbinātība, veselība, personas dokumentu iegūšana atbilstošā veidā, īstenojot rīcības plānus, kas domāti šīm grupām. Valstu iestādēm, kas nodarbojas ar vienlīdzības jautājumiem (*Nacionālās vienlīdzības iestādes*), ir jābūt atbildīgām par situācijas sistemātisku uzraudzību;

- Dalībvalstīm ir jāizstrādā īpaša politika un pasākumi, kas veicina romu un „īru trevelleru” vēstures un kultūras cienīšanu un novērtēšanu, īpaši iesaistot žurnālistus un plašsaziņas līdzekļus.

Izglītības politika un pasākumi

- Dalībvalstīm arī jānodrošina, lai pastāvētu juridiski pasākumi ar efektīvām, atbilstošām un atrunātām sankcijām, kas izteikti aizliedz jebkāda veida tiešu vai netiešu segregāciju dažādās skolās vai klasēs, un lai attiecīgās varas iestādes tās īstenotu.
- Dalībvalstīm jāievieš īpaši segregācijas novēršanas pasākumi vietās, kur pastāv romu un „īru trevelleru” bērnu segregācija, nodrošinot, ka šie pasākumi tiek atbilstoši īstenoti vietējā līmenī.
- Dalībvalstīm ir aktīvi jāmudina romus un „īru trevellerus” iestāties skolās, atceļot nevajadzīgos administratīvos šķēršļus un nodrošinot, ka viņiem tiek izsniegta vajadzīgā dokumentācija.
- Dalībvalstīm jānodrošina, ka skolas, kurās ir romu un „īru trevelleru” skolēni, saņem pienācīgu, ja nepieciešams, papildu, finansējumu, kas ļauj tām nodrošināt izglītību vienlīdzīgā kvalitātē, tāpat kā citās valsts skolās.
- Dalībvalstīm jānodrošina praktiski stimuli, tādi kā papildu sociālie piešķirumi, romu un „īru trevelleru” ģimenēm, lai veicinātu viņu iesaistīšanos pirmskolas izglītības procesā, kas arī netieši atbalsta sieviešu nodarbinātības iespēju attīstību.
- Izglītības iestādēm jānodrošina, ka visiem romu un „īru trevelleru” skolēniem ir brīva piekļuve obligātajai un tālākai izglītībai, tostarp augstākajai izglītībai. Tas

nozīmē, ka izmaksas (piem., mācību maksu, izmaksas par grāmatām un citiem izglītības materiāliem, transportu u.c.) jāsedz ar stipendijām vai mācību maksas atbalsta shēmām.

- Izglītības iestādēm jāizveido speciālas nepiespiestības programmas romu un „īru trevelleru” skolēnu nodošanai un integrēšanai aktīvā izglītības procesā.
- Izglītības iestādēm jānodrošina, ka „īru trevelleru” kopienu skolēni tiek atbalstīti ar īpašiem pedagoģiskiem pasākumiem, kas paredzēti, lai viņus integrētu viņu pagaidu dzīvesvietai tuvās skolās, lai sistemātiski uzraudzītu viņu progresu un veicinātu tālmācības izglītības izmantošanu.
- Izglītības iestādēm jāapsver iespēja piedāvāt romu valodas mācību kā izvēles kursu visiem skolēniem teritorijās ar īpaši augstu romu koncentrāciju. Par romu valodas lietošanu skolā jākonsultējas ar romu kopienu, tā kā viedokļi dažreiz ir dalīti.
- Izglītības pārvaldēm jāizstrādā un jāievieš informētības uzlabošanas kampaņas, kas veicina pirmskolas izglītību vietējā līmenī, iesaistot romu un „īru trevelleru” pārstāvjus un vietējās varas iestādes. Jākoncentrējas uz noteiktiem romu un „īru trevelleru” vecāku iesaistīšanas pasākumiem pirmskolas izglītības procesā, lai mazinātu bailes no asimilēšanās vai uzmākšanās.
- Izglītības pārvaldēm jānodrošina, lai ikviena diskriminējoša prakse, kuras rezultātā nesamērīgi augsts romu un „īru trevelleru” skolēnu skaits tiek ievietots speciālās izglītības iestādēs, tiek aizstāts ar novērtējuma procedūrām un psihopedagoģisko pārbaudi, kurā tiek ņemti vērā valodas aspekti un atšķirīgās sociālās kultūras normas, un kas tiek izstrādātas, iesaistot romu un „īru trevelleru” pārstāvjus.
- Izglītības pārvaldēm jānodrošina, lai sistemātiski tiek uzraudzītas novērtējuma procedūras un psihopedagoģiskās pārbaudes ar tiešu vecāku līdzdalību.
- Izglītības pārvaldēm jānodrošina, ka romu un „īru trevelleru” vēsture un kultūra tiek iekļauta mācību grāmatās, īpaši pievēršot uzmanību romu pieredzei

Holokausta laikā. Jānodrošina materiāli par īpašo romu un „īru trevelleru” ieguldījumu atsevišķās valstīs un Eiropā.

- Izglītības pārvaldēm jānodrošina, lai skolotāji, kas strādā etniski jauktās klasēs, saņem īpašu apmācību, adekvātu atalgojumu un ekspertu un starpkultūru starpnieku atbalstu. Skolotājiem arī jāapzinās, ka viņiem vairāk jāiesaista romu un „īru trevelleru” skolēni klases darbā, nevis jāpazemina viņu motivācija, uzliekot tiem zemākas prasības.
- Skolām sistemātiski jāuzrauga neapmeklētība vai kavējumi un aktīvi jāiesaista vecāki, lai nodrošinātu bērnu regulāru skolu apmeklējumu. Tādejādi skolas arī sapratīs neapmeklētības iemeslus un izstrādās atbilstošas reakcijas pasākumus.
- Skolām jāuzsver romu un „īru trevelleru” skolēnu veiksmīgie sasniegumi izglītībā, bet attiecīgajām varas iestādēm jānodrošina, ka kvalificētie indivīdi tiek atbalstīti savos piemērotas nodarbinātības meklējumos, lai parādītu saikni starp zinību apgūšanu un uzlabotām dzīves iespējām.
- Skolām jāpieliek visas pūles, lai iesaistītu romu un „īru trevelleru” vecākus skolas un saistītās aktivitātēs, lai stiprinātu savstarpējo sapratni. Skolām jāpiesaista vecāki, cienot viņu vērtības un kultūru un atzīstot viņu ieguldījumu viņu bērnu izglītošanā.
- Vietējām varas iestādēm „īru trevelleru” kopienas jānodrošina ar iespējām uzlabot viņu dzīves līmeni. Skolām nepieciešams izstrādāt pedagoģiskus pasākumus, lai integrētu šos skolēnus skolas sabiedrībā, atzīstot nomadu dzīves stilu par likumīgu un respektējamu dzīves stilu.

Uzraudzība un datu vākšana

- Izglītības pārvaldēm jāvāc sistemātiski etniski diferencēti statistikas dati par izglītības situāciju attiecībā uz romiem

un „īru trevelleriem”, kas ļauj arī novērtēt politiku un pasākumu ietekmi.

- Dalībvalstīm šajā sakarā jāapsver sadarbība ar Eiropas Komisiju un Eurostat, lai izstrādātu kopējus statistikas indikatorus efektīvai romu un „īru trevelleru” skolēnu izglītības uzraudzīšanai.